

Поетика художнього біографізму твору
П. Гертлінга «Гельдерлін»

Сучасний німецький письменник Петер Гертлінг у біографічному романі «Гельдерлін» («Hölderlin», 1976) ставив за мету в рамках великої епічної форми узагальнити та проблемно висвітлити сторони життя і творчості Фрідріха Гельдерліна, видатного «поета поетів» [3, с. 251]. З дистанції більше двох сторіч П. Гертлінг актуалізує для сучасників трагічну долю славного німецького лірика, романіста, драматурга, немовби намагається заповнити деякий, відчутний в гелдерлініані, пробіл, синтезувавши суто науковий, літературознавчий, белетристичний, психологічний підходи до розуміння постаті письменника як багатогранної. Зазначимо, що твір П. Гертлінга привертав увагу багатьох дослідників (Ю. Архипов, А. Баканов, Б. Бауманн, Н. Португалов, У. Райнхольд), але цілісного аналізу роману «Гельдерлін» у вітчизняному літературознавстві нема, тому запропонована розвідка є новою і актуальною.

Майстер слова ХХ ст. відомий читачам як автор романів «Німбш, або Спокій» (1964), «Сімейне свято, або Кінець історії» (1969), «Жінка» (1973), «Хуберт, або Повернення в Касабланку» (1978). Серед них твір «Гельдерлін» П. Гертлінга – вирізняється як результат багаторічної праці, в якій художній підхід до явищ літератури поєднується з вимогою історичної точності та науковою доказовістю. Разом з тим, «Гельдерлін» відображає атмосферу епохи, яка виявила великий вплив на формування художнього світу самого Гертлінга. Його твір вбирає в себе культурні явища і в якості матеріалу, з якого будується його оповідна тканина, і в якості структурного принципу організації його епічної форми. З цієї точки зору твір Гертлінга є позначеним рисами історичності у прямому смислі цього слова: ми маємо на увазі не тільки зміст, але і саму художню фактуру, що відбивають уявлення про складність і поліфонічний динамізм зображеного у ній часу.

Твір висвітлює різні аспекти життя і творчості Гельдерліна як перехідної постаті, талан та доля спадщини якого були досить драматичними як при житті, так і після смерті. Видатна людина минулого зацікавила сучасного письменника в усіх проявах: у зв'язках з оточенням, творчій діяльності, у своїх уподобаннях, поведінці. П. Гертлінг створює трагічний образ одного з великих засновників романтичного напрямку на тлі історичної епохи, відтворює особливості переконань та поглядів попередні утвердження романтичного руху. Звернувшись до архівів, ретельно опрацювавши їх, автор виявив

маловідомі сторінки літературної творчості поета, факти його життя. При цьому великий фактичний мемуарний матеріал у свосередньому художньому потрактуванні Гертлінга органічно переходить в дослідницький, що дає можливість автору книги багатогранно розглянути як особливості творчості поета, так і грані його приватної та суспільної особистості, збагнути його зв'язки з політичним, суспільним та культурним життям Німеччини тих років.

Письменник ХХ ст. виразив власне розуміння особистості Ф. Гельдерліна, який на думку Р. Аугштайна є «*zumindest wird Hölderlin mehr gefragt als irgendein anderer deutscher Lyriker*» [5, с. 163]. Твір П. Гертлінга набуває елементів документальності, перетворюється у свосередній щоденник автора, який розмірковує про долі людства, про взаємовідношення особистості та історії. Автор підкреслює проблемні грані життя Гельдерліна, хоча й сповнені контрастами, але невід'ємні, продиктовані вимогами часу. З перших рядків твору автор попереджає читача про неможливість точного відтворення тогочасної дійсності. П. Гертлінг стверджує, що хоча він зображував образ Ф. Гельдерліна виходячи з світу його творів та за чужими свідченнями: «*Ich schreibe von jemandem, den ich nur aus seinen Gedichten, Briefen, aus seiner Prosa, aus vielen anderen Zeugnissen kenne*» [6, с. 9], все ж таки це його власне зображення, яке відрізняється від багатьох інших: «*Ich wünsche mir, daß er meine Figur sei; er kann es nur dort sein, wo er sich selbst nicht und wo ihn kein anderer bezeugt*» [6, с. 56]. Далі письменник зосереджується на примусі біографічного викладення, тому що багато чого він вимушений був відтворювати, вигадувати, домислювати, уявляти: «*Ich muß es mir vorstellen*» [6, с. 9]. Авторська позиція в романі Гертлінга виявляється у специфічному поєднанні подій і розташуванні їх у творі не без участі суб'єктивної призми «я».

Часові рамки твору визначені точно: початок роману – «*Am 20. März 1770*» – день народження Ф. Гельдерліна, кінець – «*Am 7. Juni 1843*» – день смерті поета. Отже, для написання твору автор використовує традиційний прийом побудови художньої біографії, що символічно осмислена як доленосна, «подібна до сузір'я», як конкретний і водночас життєвий шлях митця, що набуває значення вічності.

Художній матеріал щодо життя і творчості Гельдерліна автор чітко поділив на вісім нерівних за обсягом елементів, надавши кожній главі типовий двочастинний заголовок: перша частина є предметно-тематично знаковою для певного періоду життя поета, друга ж додає темпорально-просторову визначеність і графічно виділена курсивом. Перший розділ, який називається «*Kindheit und Jugend. Lauffen, Nürtingen, Denkendorf, Maulbronn (1770 – 1788)*», містить найважливіші моменти з біографії

поета про дитинство та юнацькі роки. Час дитинства для Гельдерліна – це період життя, сповнений спостережень.

У другій частині, «*Studium. Tübingen (1788 – 1793)*», письменник зображує шкільні роки Гельдерліна, які він провів у Тюбінгені. У цей час почав формуватися світогляд Гельдерліна, тут він почав писати свої перші вірші, тут переживав початок Французької революції.

Третя глава, «*Hofmeister und Philosoph. Waltershausen und Jena (1794 – 1795)*», присвячена рокам, які поет провів в будинку Шарлотти фон Кальб домашнім вчителем. Саме у цей період Гельдерлін зустрівся з Й. В. Гете.

Четверта частина, «*Ein Zwischenstück. Nürtingen (1795)*», висвітлює події лише одного моменту з життя поета: зустріч з другом Сінклера – Ебелем.

Наступна глава роману, «*Diotima. Frankfurt (1796 – 1798)*», трактує невеликий період творчого та особистого життя Гельдерліна, але, можливо, найважливіший – зустріч та стосунки з Сюжеттою Гонтар, а також відлуння цієї зустрічі.

У розділі «*Unter Freunden. Homburg, Stuttgart, Hauptwil, Nürtingen (1798 – 1801)*» – П. Гертлінг розглядає невеликий період творчого шляху поета.

«*Die letzte Geschichte. Bordeaux, Nürtingen, Homburg (1802 – 1806)*» – так називається передостання глава роману. Саме у ній автор розповідає про подорож поета до Франції.

«*Im Turm. Tübingen (1807 – 1843)*» – найменший за обсягом розділ, присвячений хворобі Гельдерліна та сумним рокам життя.

Так і розташовані – у хронологічній послідовності – розділи цього роману. За цією композицією вгадується свідомий вибір автором такого способу оповіді. Кожний період складає розділ, у якому перемежаються точно датовані листи, події, з вигаданими автором. Численні факти життя Гельдерліна, зібрані у книзі, письменник не просто розташував у часовому лінійному порядку, але відібрав та згрупував документальні та «живі» свідчення так, щоб вони найточніше та багатогранніше відтворили образ поета. Отже, П. Гертлінг дотримується суворої хронології у побудові роману. Простежується чітка періодизація життєвого та творчого шляху поета. Але, разом з тим, автор використовує ретроспективні та проспективні плани майже у кожному розділі. Хронікальна композиція реалізує ознаки темпоральної синхронної послідовності, у той же час вона не обмежена, а досить вільна для відступів в минуле та майбутнє, для поєднання різних часів та темпоральних площин. Також з цієї періодизації видно, що автор більш детально, ретельно аналізує першу половину діяльності митця, 1770 – 1806 роки, а другому періоду 1807 – 1843 рр. – присвячує лише кілька

сторінок, таким чином визначаючи власну концепцію зображення образу головного героя. Зосередження на першій половині життя як більш вагомій відмежовує концепцію П. Гертлінга від багатьох творів гелдерлініани, автори яких заглиблюються у стан душевної хвороби поета (Г. Вольф, Г. Гессе, Ст. Хермлін, Ст. Цвейг), тоді як Гертлінг акцентує іншу грань, «світлу» постать автора «Тюбінгенських гімнів». У цій концепції автор пропонує персональний оцінювальний підхід, підкреслює дистанцію між часовими історичними площинами, відмежовується від існуючих в гелдерлініані сенсаційних побудов навколо божевілья Гельдерліна. Ми вважаємо, що автор створює полемічну дистанцію відносно концепцій тих попередників, що були захоплені можливістю заглибитися у змалювання проявів хворобливої свідомості та психології митця [2].

Становлення особистості поета відбувається на культурно-історичному тлі, яке виразно представлено сучасним письменником. Але воно, за задумом Гертлінга, не було головним предметом зображення. Хоча автор у творі і визначає чітко епоху – дія починається 20 березня 1770 р. і завершується 7 червня 1843 р.: це були роки Великої французької революції, правління Наполеона, ці епізоди несуть багато інформації читачеві для розуміння тогочасної епохи, все ж таки перед нами не історичний роман, тому події тих часів відтворені автором стисло і використовуються як засіб, щоб створити певну основу, для того, щоб якнайточніше розкрити образ героя твору. Але деякі факти подаються більш детально. Саме ті, що пов'язані безпосередньо з Гельдерліном: його роль у політичному, культурному житті країни, місце у суспільстві. Для письменника більш важливим було створити живий, унікальний (індивідуальний), неповторний образ людини минулої доби з її пристрастями, страхами, недоліками, дивацтвами, розкрити її внутрішній світ. Досліджуючи роман П. Гертлінга, У. Райнхольд дійшла висновку, що Гельдерлін «зображений у соціальних і психологічних детермінантах свого становлення і краху, в контексті німецької історії» [4, с. 246].

Як свідчить П. Гертлінг, про Гельдерліна йому треба було дослідити і проаналізувати велику кількість друкованих матеріалів: мемуарів, статей, листів. Водночас, підкреслює біограф, він сперечався матерією свого твору із тими, з ким був незгодний у напрямі трактування життя і творчості Ф. Гельдерліна. Так, наприклад, письменник цитуючи щоденник Блума, далеко не у всьому погоджується з ним. Він вказує зокрема, що автор документа зобразив матір Гельдерліна молодшою, ніж вона була на думку Гертлінга [6, с. 34]. В іншому повідомленні (джерело інформації не зазначено) засвідчено, що незважаючи на господарські турботи, складне життя, яке випало на її долю, Блум відтворив її веселою

та вродливою. Письменник добре орієнтується у фактографії подій та доль, він намагається коригувати те чи інше неточне, на його думку, повідомлення, виважує відомі йому документальні цитати [6, с. 36].

Отже, оповідач пропонує акцентовано прагматичну, власну концепцію, яка пояснює читачам Ф. Гельдерліна. Перемежаючи авторську характеристику з фактами із біографії героя, з його спогадами і внутрішніми монологами, письменник осмислює в ньому не лише привабливі загальнолюдські якості – добropорядність, м'якість, тендітність, скромність, гідне ставлення до свого оточення, вміння товаришувати. Пишучи про Гельдерліна, Гертлінг висуває припущення і спростовує їх, він викладає динамічну концепцію зв'язків творчих особистостей: «Vielleicht ist es so gewesen. Nein, so war es auch nicht. Er hörte die Welt anders als ich. Sie war leiser, hatte andere Grundgeräusche» [6, с. 72]. Згідно з точними зауваженнями М. Бахтіна щодо проблеми автора, «дієво і значимо не ставлення автора до матеріалу, а ставлення автора до героя. Цим визначається і позиція автора – носія акта художнього бачення і творчості в події буття» [1, с. 174]. Сучасного письменника-біографа цікавить неорднана особистість, зокрема митець і незрозуміння його оточенням. Автор не відсторонюється від різносторонньої картини життя письменника минулої доби: приватне життя, художню творчість, суспільну діяльність, він пропускає через призму свого персонального бачення, аналізує всі події, вибудовуючи таким чином власну особистісну стратегію оцінки минулого.

У творі велика увага приділяється зовнішньому портретуванню поета. Про вигляд Ф. Гельдерліна письменник дізнався з фотографій (малюнків), які збереглися, завдяки роботам попередників: «Es gibt kein Bild des Siebenjährigen. Erst mit sechzehn wurde er gezeichnet. Heute hätten wir ein Bündel von Fotografien. Die Hölderlins, die Goks hätten wie andere Familien ihre Chronik fotografiert. Der Kleine, der Aller kleinste, da in der Ecke, der warst du. Und der Mann lacht und wundert sich der alten Mutter zuliebe» [6, с. 17]. Знайомлячи читача з головним персонажем роману, П. Гертлінг спочатку подає портретну характеристику героя, що відповідає вимогам «правильної» хронікальної послідовності жанру. Примітно стрибкоподібне звертання до сьогодення, порівняння минулого з сучасністю, безпосередній відвертий діалог з персонажем: «Таким був ти».

У портреті головного героя ретельно виписана кожна риса, що допомагає уявити неповторний образ Гельдерліна, у створенні якого письменник відступає від поверхової сенсаційності: «Er hat braune Augen, braunes Haar. Seine Stirn ist hoch und gerade. Die Unterlippe aufgeworfen. Und die Kerbe im kräftigen Kinn malt jeder» [6, с. 18]. П. Гертлінг ретельно вивчив та дослідив майже усі доступні йому

зображення Гельдерліна, які він порівнював між собою, виявляв спільні риси та відмінності. У портретах, створеними різними художниками, повторюються певні характерні деталі: зарубка на підборідді, хвилясте довге волосся. Відтворюючи засобами словесності зовнішність свого героя за картиною невідомого художника, письменник акцентує увагу на очах поета, про які, наголошує автор, багато хто стверджуватиме, що це «Augen eines Introvertierten, eines leicht verletzbaren» [6, с. 55]. Далі Гертлінг виділяє «die sehr lange Nase» [6, с. 55], «der Mund ist auf diesem Bildnis, unter einer kurzen Oberlippe, klein» [6, с. 55], «die Herbe im kräftigen Kinn» [6, с. 55]. Він підсумовує враження: «Es ist ein schönes Gesicht, fast übertrieben klar» [6, с. 55], як дехто вважав, є перебільшенням. І кожен подальший портрет поста оповідач не залишає без особистого коментарю: «Ich denke mir, daß er blaß war, eine feine wächserne Haut hatte, im Gegensatz zu den anderen Buben. Aber ich will ihn nicht verzärteln» [6, с. 18]. Можна зробити висновок, що на думку Гертлінга портретів не може бути забагато, адже зовнішність непевна, оскільки вона відображує мінливий стан душі. П. Гертлінг пояснює, що дуже складно описувати старий портрет, оскільки чим більше він про нього дізнається, тим більше він від нього вислизає («Je mehr ich über ihn lese, desto mehr entgleitet er mir» [6, с. 55]). Автор матеріалізує у своїй уяві і його голос («Ich möchte seine Stimme hören» [6, с. 55]). Письменник відчуває його тихим, високим, навіть писклявим. Пізніше, як зазначає автор, він змінюється на сонорний, а в роки перебування в Тьубінгені його голос перетвориться на шепіт («Ich höre sie, wenn ich das Bild ansehe, hell, ein wenig fistelig, immer leise. Später wird sie sonorer, sicherer werden. Aber am Ende, in Tübingen, wird sie wieder flüstern» [6, с. 55]). Таким чином, засади образу коріняться в реальному житті тією ж мірою, як і в авторському осмисленні: «Er ist sehr säuberlich, doch er vergißt sich im Spiel, rasch sind Grasflecke an Weste und Kniehose» [6, с. 18]. Портрет головного героя своєрідно доповнюється впродовж усього твору. Із багатства, здавалося б, різноманітних свідчень вимальовується образ надзвичайно цілісний. Портрет митця відображає зовнішні зміни, вікові, а також і внутрішні метаморфози. На початку твору поет представлений як вразливий юнак, наприкінці – самотня людина, божевільний старий. Так автор зосереджує увагу на тому, що Гельдерліну багато чого довелося пережити, але це не завадило йому створити свої найкращі твори.

У біографічне повісткування Гертлінг широко вводить листи та відтворені за різними джерелами автентичні висловлювання поета. Листування Гельдерліна є дуже важливим свідомством сучасника про літературне життя к. XVIII – поч. XIX ст., а у відношенні подій, суттєве як документ, що дозволяє відновити розвиток подій. Автор ознайомився

з листами Гельдерліна до матері, до Луїзи Наст, Емануеля Наста, Сюзетти Гонтар, Фрідріха Шиллера, Шарлотти фон Кальб, до сестри, брата Карла, Нейфера та багатьох інших. Проте у творі немає жодного листа, який би письменник процитував від початку до кінця. Він наводить лише уривки з них, обирає найсуттєвіше і обов'язково їх коментує, схвалюючи або заперечуючи. Деякі моменти, викладені у листах, він переносить на сьогоdnішній день і аналізує перспективу подій, припускає, який би розвиток вони отримали у ХХ ст., чи, взагалі, мали б вони місце сьогодні.

Прагнення утримати минуле, відновити властиві йому, але все більш зникаючі обриси тягне за собою у романі і особливу пристрась до зображення тогочасного побуту, що вносить до образу епохи історичні, соціальні, професійні риси, сприяє відновленню усіх найдрібніших деталей буднів. Цими подробицями перенасичений твір П. Гертлінга, створюючи таким чином атмосферу минулого. Побут входить у роман письменника не з однією тільки інформаційною метою. Він тут невід'ємний елемент самої художньої тканини, її міцна першооснова. Просоченою деталізованою конкретикою тогочасся є майже вся картина життя, відтворена письменником ХХ ст. Так, у книзі Гертлінга ми знаходимо масу прикладів того, як в тогочасних умовах втілюється розпорядок духовної семінарії, багато дізнаємось про життя князів та королів, поетів та філософів, семінаристів та ченців. Окремі дрібні подробиці вписуються в загальну достовірність зображеної картини, доповнюють її і посилюють, але не вичерпують, тому що цінність роману Гертлінга – у вірогідності зображення прикмет тогочасного побуту, але ще більше – у глибокому проникненні в психологію митця та вмінні зірко прослідкувати й узагальнити, тобто пояснити з дистанції часу те, що відбувається у внутрішньому світі особистості митця, яку схоплено конкретно історично, з багатьма властивими їй часу та її середовищу почуттями та переживаннями.

Сучасний письменник-біограф навмисно відбирає життєві факти, які зображають Ф. Гельдерліна у поліфонічному висвітленні, із листування поета, заміток та спогадів рідних, друзів, знайомих, із переказів різних пліток, анекдотів, розкиданих на сторінках книги. У творі Гертлінга можна дізнатися про героя начебто з різних боків. У кожному з цих мікрооповідань взаємодіють якнайменше два характери – центральний, тобто характер того, про кого згадують, і супровідний характер того, хто згадує.

Письменник розгортає цілісну систему подій, він спонукає читача збагнути внутрішній світ героя з характеру його поведінки та вчинків, з типу стосунків з людським середовищем, найближчим оточенням зокрема. Вчинки Гельдерліна, у відтворенні Гертлінга, характеризують

його як людину-максималіста, з почуттям обов'язку, вірного дружбі і високому коханню. Отже, перед нами збільшений завдяки пильному ставленню біографа образ-портрет яскравої, талановитої людини, яка попри все здійснила своє призначення. Постає поета композиційно складна – не ізольована, а включена у широке тло епохи, у папораму історичних подій його довгого життя.

Отже, вивчивши багато архівних документів, щоденників, автор зосередив увагу на формуванні характеру, створенні психологічного портрету Гельдерліна. Примітно, що постає поета письменник ХХ ст. розглядає рельєсно, різнобічно як явище культурно-історичне, філософське, естетичне та психологічне. Образ Ф. Гельдерліна створений Гертлінгом на основі глибоко продуманого аналізу складного особистого життя поета. Характеристика головного героя твору синтезується читачем на основі аналізу фактів, їх співставлення та переконливого висловлення. Звідси у тканину оповіді проникає аналітичність. Тобто, оповідач не просто констатує, перераховує факти, про які він дізнався, а подає своє розуміння, осмислення прочитаного, висуває різні версії ймовірних подій не тільки в житті героя, а й, ризикнемо припустити, в історії.

Література

1. Бахтин М.М. Проблема автора / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / Бахтин М.М. – Москва : Искусство, 1986. – С. 172 – 191.
2. Ванденко О.А. Художня гелдерлініана в німецькомовній літературі ХХ століття / Ольга Ванденко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – № 3 (238). – Частина III. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 74–79.
3. Гайдеггер М. Гелдерлін і сутність поезії / Мартін Гайдеггер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 2002. – С. 250 – 263.
4. Райнхольд У. Література ФРГ / Урзула Райнхольд // История немецкой литературы в 3-х т. Т. 3 / под. общ. ред. А. Дмитриева. – М. : Радуга, 1986. – С. 243 – 246.
5. Augstein R. Der am Eise sich nicht wärmen konnte / Rudolf Augstein // Der Spiegel. – № 4. – 1979. – S. 163 – 168.
6. Härtling P. Hölderlin / Peter Härtling. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1993. – 522 S.

Ю. А. Надольська

Публіцистичний текст як формування мовленнєвої компетенції студентів

Процес модернізації системи української освіти в умовах інтенсивного розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві передбачає актуалізацію проблем підвищення якості вищої освіти, маючи на меті не тільки збагачення об'єму знань за фахом, але й здатність їх до творчого застосування у реалізації завдань професійного спрямування, спроможність здійснювати іншомовне спілкування, а також удосконалювати професійну діяльність в умовах іншомовного середовища.

Перед викладачем-практиком сьогодні постає складне завдання – розвинути та сформувати здібності до вивчення іноземної мови, у нашому випадку німецької і здатності застосування знань у конкретних ситуаціях шляхом використання автентичного матеріалу, допомогти студентам засвоїти стереотипи мислення німецькою мовою, перенестися в іншу національну ментальність. Все це найяскравіше втілюється, на нашу думку, в автентичних газетно-публіцистичних текстах, матеріали яких містять різні факти, характеристику процесів і тенденцій розвитку сучасної дійсності і посідають значне місце серед мовних засобів навчання німецької мови.

Мова періодики базується на комунікативній функції, яка виражає і формує суспільну думку та впливає на свідомість людини. Окрім цього, преса за допомогою різних засобів містить в собі інформацію, орієнтує, виховує, організовує та впливає на певну свідомість читача, викликаючи у нього позитивні чи негативні почуття. Слід зазначити, що основною функцією газетно-публіцистичних текстів є, на наш погляд, інформативність. Під інформацією ми розуміємо – об'єктивний переказ або передачу повідомлень, фактів, що містяться у автентичних текстах газетно-публіцистичного спільно. Такі тексти відрізняються насиченим краєзнавчим та культурним контекстом, містять відомості про сучасний стан економіки, політики, суспільного життя країни, мова якої вивчається. Тому робота студентів з газетою на заняттях з німецької дає можливість опанувати новим лексичним одиницям різної тематики, бо газета виступає носієм сучасного варіанта мови і допомагає зняттю бар'єра у студентів при вивченні німецької мови, закріпленню граматичних зворотів німецької мови, розширенню світогляду студентів, поглибленню знань про німецькомовні країни, привчає студентів порівнювати та оцінювати факти та події, що відбуваються в нашій країні та за кордоном.